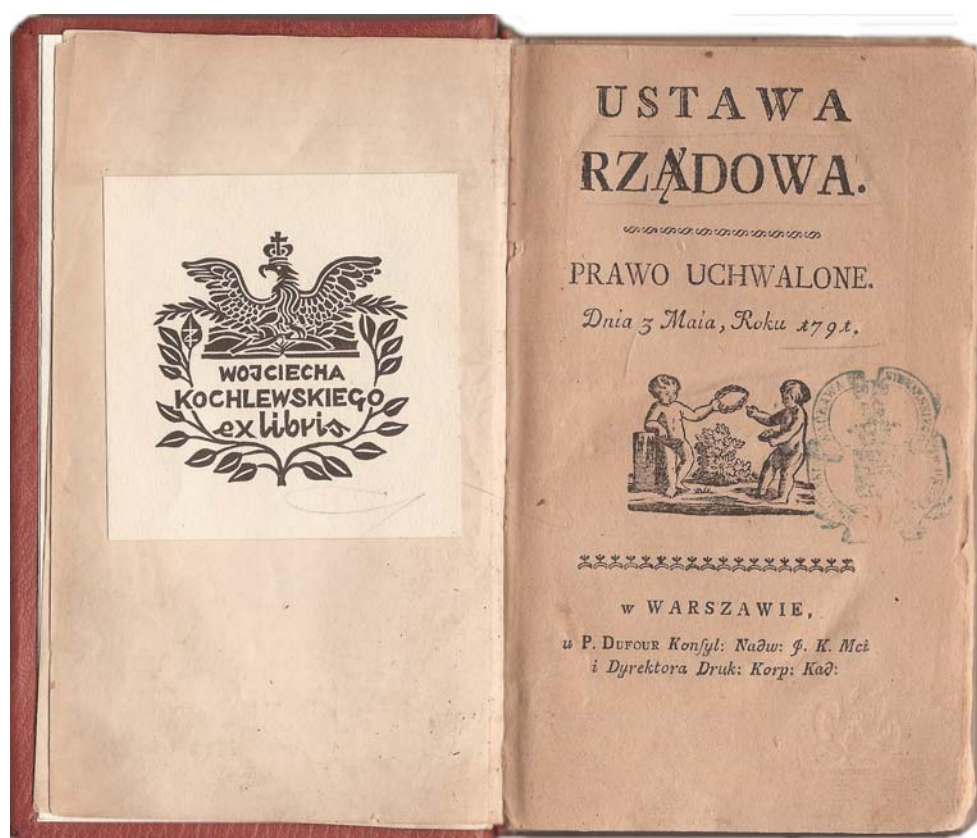

**KSIĄŻNICA BESKIDZKA
TOWARZYSTWO BIBLIOFIŁÓW POLSKICH w WARSZAWIE**

**KONSTYTUCJA 3 MAJA
KAMIEŃ MIŁOWY
WSPÓŁCZESNEJ EUROPY**

Marzec 2012
Bielsko-Biała, ul. Juliusza Słowackiego 17a

Wystawa pokazująca oficjalny dokument **Ustawy Rządowej zwanej Konstytucją 3 Maja** zorganizowana z inicjatywy Wojciecha Kochlewskiego – Bibliofila Młocińskiego i Cezarego Kozaka z Bielska-Białej, komilitonów z Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Warszawie.

Ekspozyty pochodzą ze zbiorów Wojciecha Kochlewskiego. Wiele z nich otrzymał w darze, m.in. od Waldemara Berłowskiego, Cezarego Kozaka, Waldemara Łysiaka, Romana Nowoszewskiego, Wojciecha Przyłuskiego, Zofii i Zbigniewa Romaszewskich, Włodzimierza Rudnickiego, Kaspra Świerzowskiego, Edwarda Towpika a ostatnio Jerzego Koweckiego.

Wykorzystano cztery plansze przygotowane w Muzeum Drukarstwa Warszawskiego, Oddziale Muzeum Historycznego m.st. Warszawy przez Marię Biegańską i Izabelę Wichrowską (autorkę graficznego opracowania plakatu).

Wystawa prezentowana będzie do 31.03.2012 r.
w godzinach:

poniedziałek, wtorek, środa, piątek 8:00 – 19.00,
czwartek, sobota 9:00 – 15.00.

Książnica Beskidzka w Bielsku-Białej
ul. Słowackiego 17a

Wprowadzenie

Julian Ursyn Niemcewicz, poseł inflancki z Litwy w Sejmie Wielkim, był współzałożycielem i redaktorem wychodzącej od 1 stycznia 1791 do 4 sierpnia 1792 *Gazety Narodowej i Obcej*. Uniwersałem Szczęsnego Potockiego (na wystawie) zakazano jej drukowania. Niemcewicz był wtajemniczony w prace nad *Ustawą Rządową*, był członkiem *Towarzystwa Przyjaciół Konstytucji 3-go Maja*, autorem pamfletu wyszydzającego Targowicę: *Forma prawdziwego wolnego Rządu Przez Konfederacyę Targowicką ułożona* (na wystawie). Osobisty sekretarz Kościuszki podczas powstania. Autor *Śpiewów historycznych* (na wystawie), książki na której wychowały się pokolenia Polaków. Tak w *Śpiewach* o Sejmie i Konstytucji pisze:

„Nastąpił sejm konstytucyjny, w ten czas naród pamiętny długiego poniżenia i klęsk, pobudzony, zachęcony zdradliwą jednego z sąsiadów namową, uwikłaniem drugiego, w dwóch ciężkich wojnach chwycił się tak pomyślniej pory, by się stać rządym, odzyskać utraconą niepodległość i siły. Dokonane to dzieło, lecz wyróciły go zdrada sprzymierzeńca, cały ogrom nieprzyjacielskiej potęgi, wahania się, słabość władzy wykonawczej, i niestety kilku rodaków gorzko oplakana ślepotą.”

Tyle i tylko tyle - aż tyle. Mimo iż określenia: *Ustawa Rządowa*, *Konstytucja 3 Maja* nie padły, to i te zdania z późniejszych wydań *Śpiewów* zostały usunięte. Po prostu, pomiędzy rokiem 1766 a czasami napoleońskimi, w historii Polski niczego chwalebного, niczego godnego uwagi, nie było. A może pisanie o tym, w myśl prawa, byłaby nadużyciem? – *Śpiewy historyczne* w całości zostały po raz pierwszy wydrukowane w Warszawie, w roku 1816, pod rządami miłościwie nam panującego, jakże liberalnego, Cesarza i Króla Alexandra. Nadana i podpisana przez niego w Warszawie 19 listopada / 1 grudnia 1815 r. *Ustawa Konstytucyjna Królestwa Polskiego*, w artykule 16. (na wystawie) głosiła: *„Wolność druku jest zaręczona. Prawo przepisze środki ukrócenia jej nadużyć.”* Wolność druku - tego nie było nawet w *Ustawie Konstytucyjnej Xięstwa Warszawskiego* (na wystawie).

W 1823 roku Joachim Lelewel z katedry uniwersyteckiej w Wilnie miał wykład o Konstytucji 3 Maja. Tak w r. 1831 pisał o nim *Kurier Polski*: *„Pan Lelewel, jako profesor historii, całą godzinę miał rzecz z katedry o Konstytucji 3 Maja wpośród szczękających na Sali pałaszami siepaczków despotyzmu”*

W tym samym czasie, *„w rocznicę Konstytucji 3 Maja, jeden z uczniów gimnazjum wileńskiego, Michał Plater, napisał na tablicy: Vivat Konstytucja 3 Maja! koledzy dodali kilka słów niewinnych, świadczących o sentymencie młodzieży, ale nie zawierających nic szczególnego”*¹ W konsekwencji, korzystając z tego pretekstu, nasiliły się inwigilacje, przesłuchania, represje, chłopcy zostali aresztowani, przewiezieni pod konwojem do Warszawy. Natrafiono na ślad Filaretów. Uczestnikiem tych wydarzeń a zapewne i słuchaczem wykładu był również Adam Mickiewicz.

W latach PRL-u, w roku 1971 dr Jerzy Kowecki pisał² w publikacji, która ukazała się po raz pierwszy dopiero 10 lat później, podczas „Karnawału Solidarności”:

„Na podstawie opisów bibliograficznych i autopsji ustaliłem 14 wydań Ustawy Rządowej wypuszczonych spod pras drukarskich w ciągu roku od dnia jej uchwalenia, a nie można wykluczyć twierdzenia, że było ich więcej.”

Bez szczegółowych badań trudno o precyzyjne określenie wysokości łącznego nakładu tych edycji. Według wstępnego szacunku – dokonanego na moją prośbę przez znawcę spraw edytorskich XVIII w., Józefa Szczepańca – mógł on wynosić około 20 a nawet ponad 30 tys. egzemplarzy. Daje to wyobrażenie o ogromnym zainteresowaniu nowym prawem, tym bardziej, że prasa natychmiast je opublikowała”

Żaden z tekstów powstałych w XVIII w. nie miał tylu wydań i nie osiągnął takich nakładów.

¹ Artur Śliwiński *Joachim Lelewel. Zarys biograficzny*. Warszawa 1932. s.131.

² *Konstytucja 3 Maja 1791. Statut Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji*. Opracował Jerzy Kowecki. PWN. I i II wyd. 1981, III wyd. 1983, IV wyd. zmienione 1991. Publikacja cały czas dostępna na aukcjach Allegro.

Przeszło 12 lat temu zaproponowano mi kupno klocka (współprawnego zbioru) osiemnastowiecznych dokumentów, zawierających pierwodruk *Ustawy Rządowej* - jej oficjalny dokument³. Przedtem, bezskutecznie, oferowano go wielu instytucjom. Nabyliśmy go. Uważałem i uważam, iż powinnością mą jest szerokie propagowanie i pokazywanie tego skarbu.

Drugi egzemplarz kupiłem w klocku, współprawnym z 72 pierwodrukami innych konstytucji Sejmu Czteroletniego na publicznej aukcji w roku 2004, przy braku zainteresowania jakichkolwiek osób i instytucji, po cenie wywołania, za wręcz symboliczną kwotę. W Internecie, poza moimi tekstami, o pierwodrukach głucho.

W USA znanych jest 25 egzemplarzy pierwodruku Deklaracji Niepodległości. Jeden z nich został sprzedany na aukcji w roku 2000. za kwotę 8 140 000 \$. Informacje o lokalizacji wszystkich znanych egzemplarzy można znaleźć w Internecie. Widzimy tu różnicę stosunku do własnej historii Amerykanów i Polaków. A moim zdaniem - oficjalny dokument Konstytucji 3 Maja – jej pierwodruk, powinien mieć taką wartość dla nas jak pierwodruk Deklaracji Niepodległości dla nich⁴. Wszystkie wydania Konstytucji 3 Maja z okresu jej obowiązywania a szczególnie pierwodruki są narodowymi relikwiami.

Dlaczego pierwodruki Konstytucji - przede wszystkim te podpisane – mające rangę oficjalnego dokumentu, są tak niedoceniane, że nawet nie wiemy ile ich jeszcze istnieje i gdzie się znajdują? Kto, gdzie i kiedy podejmie dalsze badania? Kiedy, bez trudu, będzie można znaleźć o nich rzetelną wiedzę w Internecie?

³ Oryginałami *Ustawy Rządowej* określane są dwa jej rękopisy, z podpisami marszałków i członków deputacji konstytucyjnej, znajdujące się w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie. Pierwodruki zaś, z odpowiednimi formułami, podpisem i (suchą) pieczęcią pisarza grodzkiego, to oficjalne dokumenty.

⁴ Pisałem o tym w tomie I/2006 Rocznika Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Warszawie *Akapit*.

Przewodnik po wystawie

Actum in curia regia Varsoviensi die 5 m. Maji, A.D. 1791.

Ustawa rządowa.

Prawo uchwalone dnia 3 maja 1791

W IMIĘ BOGA W TRÓJCY ŚWIĘTEJ JEDYNEGO

[...] Król Polski, Wielki Xiążę Litewski, [...] z Stanami Skonfederowanymi [...] Naród Polski reprezentującymi [...] poznawszy [...] rządu naszego wady, a chcąc korzystać z pory, w jakiej się Europa znajduje, i z tej dogorywającej chwili, która nas samych sobie wróciła, wolni od hańbiących obcej przemocy nakazów, ceniąc drożej nad życie, nad szczęśliwość osobistą egzystencję polityczną, niepodległość zewnętrzną i wolność wewnętrzną narodu, którego los w ręce nasze jest powierzony, chcąc oraz na błogosławieństwo, na wdzięczność współczesnych i przyszłych pokoleń zasłużyć, mimo przeszkód, które w nas namiętności sprawować mogą, dla dobra powszechnego, dla ugruntowania wolności, dla ocalenia ojczyzny [...] niniejszą Konstytucję uchwalamy i [...] za świętą, za niewzruszoną deklarujemy, [...]

Dwa zbiory (klocki)⁵ dokumentów z XVIII wieku. W obu **pierwodruki Konstytucji 3 Maja**:

Są to druki odbite 5. maja, w odstępie kilku godzin, w tej samej drukarni (prawdopodobnie u Grölla) ale z różnych składów.

Wcześniejszy, z odręcznymi poprawkami. Poprzez odcisnięcie na nim pieczęci i podpisanie go **ma rangę oficjalnego dokumentu**.

5 maja powtórnie przegłosowana (jednogłośnie) *Ustawa Rządowa*, podpisana przez członków Deputacji Konstytucyjnej, wraz z uchwaloną w tym dniu *Deklaracją Stanów Zgromadzonych* zostaje oblatowana. Od tej chwili Konstytucja 3 Maja stała się w pełni obowiązującym prawem. Braki formalnej legalności z 3 maja zostały skutecznie usunięte. Znane są tylko cztery uwierzytelnione egzemplarze tego aktu, ale pewnie istnieją jeszcze inne.

W klocku tym jest:

Obwieszczenie Marszałków Sejmowych Konfederacji Prowincji Koronnych i Wielkiego Xięstwa Litt. z 7. maja wprowadzające w życie *Ustawę Rządową*. „Uniwersał ten, ... żeby na Drzwiach Kościelnych, na Kancellaryach, a w miastach na Ratuszach i Domach Sądowych był przybity. W Kościołach zaś aby był przez trzy wcięż Uroczystości z Ambon Czytany i ogłaszany”. 43 x 35 cm.

Zmniejszona odbitka tego dokumentu (o ok. 10%) jest na wystawie. Została przygotowana przez Biuro Kultury Urzędu m.st. Warszawy (i pozostałych organizatorów ulicznej wystawy planszowej) **VIVAT KONSTYTUCJA! W 220. rocznicę Konstytucji 3 Maja** eksponowanej u zbiegu ulic Traugutta i Krakowskiego Przedmieścia w maju 2011.

⁵ Współprawne dokumenty lub książki (dwa lub więcej).

ODGŁOS RADOSNEY WDZIĘCZNOŚCI W DZIEŃ JMIENIN NAYIASNIEYSZEMU STANISŁAWOWI AUGUSTOWI KROLOWI POLSKIEMU &tc. &tc. &ct. PO UCHWALE NOWEGO RZĄDU PRAWEM PRZYSIĘGĄ I JEDNOMYŚLNOŚCIĄ STWIERDZONEGO JAKO OYCU OYCZYZNY KONSEKROWANY. Dnia 8go Maia 1791. Roku. Przez Xiędza Andrzeia Grabowskiego Kapelana Regimenty 10tego. Szefostwa JW.Hrabi na Kościelcu i Działyńiu Działyńskiego Orderów Orła Białego i S. Stanisława Kawalera. Jednostronny druk o wym. 47 x 37 cm.

Faksymile rękopisów, oryginałów *Ustawy Rządowej*

W Archiwum Akt Dawnych przy ul. Długiej w Warszawie znajdują się obydwie znane rękopisy, oryginały *Ustawy Rządowej*. Są one podpisane przez marszałków i wszystkich 12. członków deputacji konstytucyjnej.

Jeden, z Archiwum Publicznego Potockich, sygn. 100, t. II, s. 74–84 (dawna paginacja: 155–165) oraz drugi, wchodzący w skład tzw. Metryki Litewskiej, dz. VII nr 4. On to chyba stanowił podstawę zarówno pierwodruków jak i większości wydań książkowych, jego tekst jest bowiem bliższy drukom niż tekst z rękopisu pochodzącego z Archiwum Potockich. Prawdopodobnie istniało (a może i nadal istnieje) więcej egzemplarzy oryginału. Były one poszukiwane przez Igelströma, mianowanego 28 grudnia 1793 przez Katarzynę II posłem nadzwyczajnym i ministrem pełnomocnym w Rzeczypospolitej. Od tej pory w jego rękach spoczywała faktyczna władza cywilna i wojskowa w dwukrotnie już okrojonej Rzeczypospolitej.

Faksymile egzemplarza z Archiwum Publicznego Potockich, wydane na zlecenie obu kancelarii – Sejmu i Senatu RP – przez PWN w Warszawie w 1991 r. w opracowaniu Jerzego Koweckiego, zaś z Metryki Litewskiej w 1991 r. przez Ossolineum.

O NAPRAWĘ RZECZYPOSPOLITEJ

Polemika w czasach Stanisławowskich

O rozwoju i wielkości publicystyki doby Stanisławowskiej wymownie świadczy spis chronologiczny druków XVIII wieku zestawiony przez Karola Estreichera. Liczy on 706 stron, przeciętnie na stronie jest nieco ponad 60 pozycji. Pięćdziesiąt pierwszych lat wieku, to 232 strony. Lata 1788-1792, to 102 strony.

Głos wolny wolność ubespieczający. Roku Panskiego M.DCCXXXIII [1733].

Praca, najprawdopodobniej pióra Mateusza Bielżozora, częściowo zmieniona, rozwinięta i wzbogacona przez króla Stanisława Leszczyńskiego, po raz pierwszy w Nancy (a może w Toruniu lub Gdańsku) drukowana. Ciągłe istnieje spór zarówno o autorstwo, redakcję, miejsce jak i czas wydania. Tej edycji Estreicher nie notuje. Wprowadził je do bibliografii Leszczyńskiego dopiero w r. 1958 Emanuel Rostworowski, ustalając datę wydania „jako nie przed rokiem 1775”. Datę pierwszych dwóch wydań, zarówno z orłem jak i wazonem z kwiatami w winiecie przyjmuje na r.1743, dopuszczając możliwość, że to z kwiatami poprzedziło wydanie z orłem, uchodzące w literaturze za pierwsze.

O skutecznym rad sposobie, albo O utrzymywaniu ordynaryjnych seymów. (...). W Warszawie w Drukarni J.K.Mci y Rzpltey u XX. Scholarum Piarum. Roku MDCCLX [1760].

[Stanisław Hieronim Konarski]. – Ekslibris Józefa Zawadzkiego.

Zebranie polityczne Albo krotki opis Różnych panowania Polskiego odmian, W którym Rzeczypospolitey, czyli wolności, tudzież y na Seymach, wolnego nie pozwalam głosu, Pierwiastki, Postepok y Stan terazniejszy, nowym sposobem wynayduią się y dokładnie opisują Z Łacińskiego na Polski ięzyk przetłumaczone w Warszawie w Drukarni J.K.Mci y Rzeczypospolitey Soc: Jesu Roku 1763. **[Pyrruhys de Varille].**

Oda do Ojczyzny z okazji niesłychanego przypadku Jego Królewskiej Mości.

[Adam Naruszewicz], wydano w Warszawie w 1771? – Egzemplarz sobótkowy Juliusza W. Gomulickiego, sygnowany: Sob. 627 (2 V 92). – Sobótki, to cosobotnie bibliofilskie spotkania JWG i Józefa Chudka (zm. 1996), mające swoje stałe miejsce (mieszkanie JWG) i swój rytuał (zwykle pytania J.Ch. i odpowiedzi JWG, wymiana książek i innych druków). Śladem po sobótkach są liczne książki ze stosownymi adnotacjami, pojawiające się na aukcjach lub też krążące wśród bibliofilów w innej formie (darowizny, wymiana).

Przyjazn patriotyczna, W ktorej sie podają sposoby niezawodne do uczynienia ludzi cnotliwszemi y lepszymi Obywatelami [...] Z Francuskiego po Polsku wytłumaczona przez A. K. * * *. w Warszawie 1772. Nakładem Michała Grela [...]. **[Adolf Kamiński]**.

Kato czyli rozmowa o wolności y cnotach politycznych. Po Francusku napisana od Pana Saige, a zaś po polsku przetłumaczona przez A. K * * *. [...] w Warszawie 1772. Nakładem Michała Grela. Tłumaczem jest **Adolf Kamiński**, autor poprzedniej książeczki; jej format i winiетки są takie same.

O rozporządzeniu y wydoskonaleniu Edukacyi Obywatelskiej Projekt Przeswietney Komissyi Edukacyi Narodowey Korony Polskiej y W. X. Lit. W Marcu 1774. podany. W Warszawie, 1775 w Drukarni ... Piarum. **[Jacek Popławski, w zakonie Antoni Ignacy od św. Stanisława]**.

O przywrocceniu dawnego Rządu według pierwiastkowych Rzeczypospolitey ustaw. Przez J.W.I.M. Pana **Wielhorskiego**, Kuchmistrza W.X. Litt. (...) 1775.

Duch czyli Treść Praw, albo o stosowności którą powinny mieć prawa z ustawą rządu każdego, obyczajami, położeniem kraiu, religią, handlem, etc. Z przydatkiem dociekania praw Rzymskich względem successyi, praw Francuskich, y praw lennych. Tom pierwszy przetłumaczony. W Lipsku y w Dreźnie MDCCLXXVII. [1777]. **[Karol de Secondat Montesquieu baron de la Brede]**.

List Obywatela do JMCi Xiędza N. pisany [...] w Warszawie w Drukarni Nadworney J. K. Mci: MDCCLXXIII. Na końcu podpisany Uniżonym sługą Tomasz Rzetelnicki. Dnia 21. Marca 1778. Pseudonimem Tomasz Rzetelnicki podpisywali się: Ignacy Krasicki, Adam Kazimierz Czartoryski i Józef Epifani Minasowicz.

Uwagi polityczne imieniem stanu Duchownego do Zbioru Praw Polskich podane. Roku 1778. w Kaliszu w Drukarni J.K.M. y Rzeczy-pltey. **[Wojciech Józef Marcin Skaryszewski]**. Było drugie wydanie w r. 1783. Skaryszewski Leszczyc Wojciech, późniejszy Prymas.

Bayki y Przypowieści na cztery części podzielone. [...] w Warszawie 1779. Nakładem y Drukiem Michała Grölla, Księgarza Nadworneho J. K. Mci. **[Ignacy Krasicki]**. Brakowało pierwszych 4 kart, są. Egz. został uzupełniony i oprawiany w pracowni Librarium. Ex libris Józefa Zawadzkiego.

Prawo polityczne Narodu Polskiego przez **X. Wincentego Skrzetuskiego** S.P. (...) Tom I. w Warszawie, w Drukarni J.K.Mci i Rzeczypospolitey u XX. Scholarum Piarum, 1782.

Klocek 1782 – 1794

Krotkie roztrząszenie prawa trzech dworow do Korony Polskiej 1782.

Pieczątka: Klasztor Reformatorów w Krakowie. W katalogu aukcyjnym powołując się na Nowy Korbut jako autor figuruje Feliks Franciszek Łojko, jednak Helana Maudrowicz-Urbańska w PSB kwestionuje jego autorstwo. NK podaje daty nast. wyd.: 1788 i 1831.

Tajemnica Podziału Polski odkryta. **[Kazimierz Konstanty Plater]**. 1789.

KOPIA Listu do mnie – po 1781, z czasu Sejmu Wielkiego?

Kazanie z okazji Powstania Narodu. [Nepomucen Adryan Dębski]. 1794.

Opisanie Formy obrad Rzeczypospoliteych: Weneckiej, Genuenskiej, Szwaycarskiej, Hollenderskiej, Angielskiej, Rzeczypospolitey Rzeszy Niemieckiej, Rzeczypospolitey Szwedzkiej, z przydaniem zaszczytów w tych czasach odmiany, w iey Rzządzie. w Warszawie w Drukarni Nadworney J. K. Mci Roku 1782. Na marginesie 1.s, atramentowy zapis: ExLibris Rndi Felicis Naygrakowski 1784. Opr. alla rustica z epoki, czyli papierowa – podklejona kawałkiem makulatury, a na niej wydrukowane: ... *Wiecie co napisał Erasmus Roterodamus o Lutrze? ... Marcin Luter onegdaj był Zakonnikiem, wczoray Kapłanem, dziś oblubiencem, nazaiutrz oycem kupy dzieci, trzeciego dnia zniknął w swoiey powadze, i stał się u wszystkich pośmiewiskiem.*

Pochwała Stanisława Konarskiego [...] w Warszawie 1783. w Drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitey, u XX Piarow. **[Dymitr Michał Krajewski].**

W zbiorze dwa egz., - ze zbiorów R. Przegalińskiego a następnie J. W. Zawadzkiego, ten bez s. 119-124 (z błędną paginacją 134), wystawiany przez niego na wystawach, w 1965 r.: *Żoliboriana, Varsaviana. Pamiętniki. Ze zbiorów Waclawa J. Zawadzkiego*, a w r. 1970 z „*Warszawskiego Plutarcha*” *Wystawa książek i broszur o sławnych, głośnych i zasłużonych Warszawiakach XV – XX stulecia.*

Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego, Kanclerza i Hetmana W.K., do dzisiejszego stanu Rzeczypospolitey Polskiej przystosowane. **[Stanisław Staszic]**, wydrukowano w Supraślu lub w Łucku w 1785 r. Ten i następne druki to główne dzieła publicystyki reformatorskiej.

Do Stanisława Małachowskiego Referendarza Koronnego o przyszłym seymie **Anonyma** listów kilka.

Część I. O podźwignieniu sił krajowych (...). 1788. Od dnia 1. do dnia 24. sierpnia.

Część II. O Poprawie Rzeczypospolitey (...) 1788. Od dnia 7. Paźdź. do dnia 7. List.

List osmy. Dnia 11. Listopada 1788. **[Hugo Stumberg Kołłątaj].**

Traktaty polskie z sąsiednimi mocarstwami zawarte od roku 1618 iak naykródczy być mogło, w samych istotniejszych punktach zebrane, z Konstytucyi wyięte. Z przydatkiem niektórych wiadomości innych Autorów, dla seymujących wypisane y do druku roku 1789 przez J.W. **(Jacka) Jezierskiego**, Kasztelana Łukowskiego podane (...). W Warszawie, nakładem i drukiem Michała Grölla, Księgarza Nadwornego J.K.Mci.

Głos Obywatela dobrze swey Oyczyźnie zyczącego do Narodu polskiego za dobrem publicznym, przeciwko prywatnemu y wszelkiej niesłuszności. Dla krotszego w nim rzeczy zebranych wyrazu rymem ułożony y do druku podany. Roku 1788.

Tajemnica Podziału Polski odkryta. **[Kazimierz Konstanty Plater]** [1788], inne odbicie niż w klocku.

O poddanych Polskich. Roku 1788. **[Józef Pawlikowski].** Druk krakowski, wcześniej autorstwo przypisywano D. Pilchowskiemu, J. Wybickiemu, M. Poniatowskiemu, M.F. Karpiowi i A. Zamoyskiemu.

Kazanie przed Stanami Rzeczypospolitey na Seymie w Roku 1788. w Kościele S. Jana w Kollegiacie Warszawskiej powiedziane **przez X Franciszka** z Gołąbkow **Jezierskiego** Filozofii i Teologii Doktora, Kanonika Koadjutora Krakowskiego, i Deputata z teyże Kapituły na Trybunał Koronny. Za pozwoleniem Zwierzchności do druku podane. w Warszawie w Drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitey u XX. Scholarum Piarum.

Uwagi nad uwagami, czyli Obserwacye nad xiażką, która w roku 1785 wyszła pod tytułem: Uwagi nad zyciem Jana Zamoyskiego, Kanclerza i Hetmana W. Kor. W Warszawie, u P. Dufour Konsyl. Nadwor. Druk. J.K.Mci i Rzpltey, Dyrektora Druk. Korp. Kad. M.DCC.LXXXIX [1789]. **[Jan Ferdynand Nax]**.

Organy czyli odpowiedz na list Przyjaciela z Warszawy [1789]. Przypisywanie autorstwa Ignacemu Krasickiemu okazało się błędne.

Mysli polityczne dla Polski. W Warszawie roku 1789, w Drukarni Wolney. **[Józef Pawlikowski]**. Wcześniej różni badacze za autora tego druku uznawali: Dawida Zygmunta Pilichowskiego, Michała Jerzego Poniatowskiego, Józefa Rufina Wybickiego, Maurycego Franciszka Karpa lub Andrzeja (Jędrzeja) Zamoyskiego.

Sekreta Gabinetow Europejskich. Od R. 1763 aż do terazniejszych czasów. Roku 1789.

Prawo polityczne Narodu Polskiego, czyli Układ Rządu Rzeczypospolitey, projekt w trzeciej części Listow do Stanisława Małachowskiego Marszałka Seymowego i Konfederacyi Generalney obiecany, a Prześwietney Deputacyi do układu przyszłego Rządu wyznaczony podany, służący do dzieła Listów rzeczonych za Część IV. Xsięga I (...). W Warszawie, 1790, nakładem i drukiem Michała Grölla, Księgarza Nadwornego J.K. Mości. **[Hugo Stumberg Kołłątaj]**. 2 egz. Tylko z pozoru dublet, w jednym z nich wstęp to s. 1-60, a w drugim, złożony mniejszą czcionką, zajmuje s. 1-48; dalej jest „przedmowa” liczbowana I-XXXVII. Następne karty są takie same (96 + rejestr k. 8). E. opisuje inaczej: „str. 60. XXXVII. 196 i kart 8 nlb.”

Polak Konfederat Przez Moskwę na Syberją zaprowadzony. Razem Wiadomość o Buncie Puhaczewa. Dnia 20. Miesiąca 8bra 1790. Drukowany w Krakowie.

I wyd. ukazało się w Warszawie w r 1789 w Drukarni Wolney, pod tyt.: Pamięć dzieł polskich, podróż y niepomyślny sukces Polaków przez urodzonego ... **[Karol Chojecki]**.

Seweryna Rzewuskiego Hetmana Polnego Koronnego o successyi tronu w Polszcze rzecz krotka. 1789.

X. Hugona Kołłątaja Referendarza W.X. Litewskiego **Uwagi nad pismem**, które wyszło w Warszawie z Drukarni Dufourowskiej pod tytułem: Seweryna Rzewuskiego, Hetmana Polnego Koronnego o successyi tronu w Polszcze rzecz krótka (...). W Warszawie, 1790, w Drukarni Uprzywileiowaney M. Grölla, Księgarza Nadwornego J.K. Mości, w Marywillu Nro 24, pod znakiem poetów.

Ostatnia przestroga dla Polski (...). W Warszawie, 1790, w Drukarni Uprzywileiowaney Michała Grölla, Księgarza Nadwornego J.K.Mci. **[Hugo Stumberg Kołłątaj]**. – Ekslibrisy: 1. Adama Zarzeckiego, 2. Józefa Zawadzkiego.

Woyciecha Turckiego Odpowiedz na dzieło X. Hugona Kołłątaja, Referendarza W.X.Lit.: Uwagi nad pismem &. W Warszawie, 1790, w Drukarni Nowey J.K.Mci Piotra Zawadzkiego.

O wolności polskiej przez **Leonarda Krzywkwoskiego** Szambelana J.K.Mci. Roku 1790.

Portret Moskwy, czyli Odpowiedz na pytania: Co jest Moskwa? i w jakim dziś znaduje się stanie? Jakie krzywdy Moskwa poczyniła Polszcze? I dla czego Polska z Moskwą poszła do rozwodu? **Przez F.M.** W Warszawie, 1790 roku, w Drukarni Nowey J.K.Mci Piotra Zawadzkiego. **[Franciszek Jaxa Makulski]**. – Ekslibris i pieczętka Stanisława Szenica.

Uwagi praktyczne o poddanych polskich względem ich wolności i niewoli. W Warszawie, w Drukarni P. Dufour Kons. Nad. J.K.Mci Dyr. Druk. Korp. Kadetow. M.DCC.XC [1790] **[Tadeusz Czacki?]** – Ekslibris Józefa Zawadzkiego.

Głos na przedce do Stanu Mieyskiego. Domniemany autor Franciszek Jeziernski. Autorstwo przypisywano również Józefowi Sołtykiewiczowi i Hugonowi Kollątajowi. [1790].

Seweryna Rzewuskiego Hetmana Polnego Koronnego o tronie polskim zawsze obieralnym z dzieiow i z prawa dowody. [1790?].

Woyciecha Turskiego Mysli o Krolach, o Sukcessyi, o przeszłym i przyszłym Rządzie. W Warszawie, 1790 roku, w Drukarni Nowey J.K.Mci Piotra Zawadzkiego.

Jarosza Kutasińskiego Heru Dęboróg szlachcica Łukowskiego, Uwagi nad Stanem Nieszlacheckim w Polsce. Roku 1790 **[Franciszek Salezy Jeziernski]**. Na (nadjedzonej przez korniki) wewnętrznej str. okładki, ołówkowa glosa: Autor 1740-1791, jako namiestnik złotej chorągwi walczył przeciw hajdamakom, potem ksiądz, we Włoszech, wizytator ...Szkoly Głównej,... wyznawca „prawa natury”, głosiciel „praw człowieka”, prawa ręka Kollątaja, nazywany przez konserwatystów „Wulkanem gromów Kuźnicy”.

Katechizm o tajemnicach Rządu Polskiego iaki był około Roku 1735 napisany przez JP. **Sterne** w języku Angielskim, potym przełożony po Francuzku, a teraz na koniec po Polsku. W Samborze, w Drukarni Jego Cesarsko Królewsko Apostolskiej Mości. Roku 1790, dnia Stycznia. **[Franciszek Salezy Jeziernski]**. NK wymienia w r. 1790 pięć wydań. Autorstwo lub współautorstwo przypisywane jest również Janowi Śniadeckiemu. Drukowano prawdopodobnie w Warszawie u Grölla.

Rzepicha matka Krolow zona Piasta Między Narodami Sarmackimi Słowianskiego Monarchy Tey Części Ziemi Która się nazywa Polska w Warszawie w Drukarni P. Dufour Kons: Nad: J. K. Mci, Dyr: Druk: Korp. Kadetow M.DCC.XC. – **[Franciszek Salezy Jeziernski]**

Brak 2 ostatnich k. spisu treści. Na k. tyt. podpis atramentowy Michała Krajewskiego i nr 4322. Ex librisy Adama Zarzeckiego i Józefa Zawadzkiego.

Projekt bezkrolewia wiecznego przez **Pewnego**, w roku 1790. Estreicher podaje jako autora Gabriela Taszyckiego, na tym egzemplarzu zapisku z epoki przypisuje autorstwo(?) Ksaweremu Walewskiemu. Miejsce druku nieznanne.

List Pisany z tego Padołu płaczu do zmarłego Michała Piekarskiego, Przeszłego, Posła Rawskiego, **[1790]**.

O Niebezpieczeństwie wagi polityczney, albo wykład przyczyn Które zepsuły równowagę na Pólnocy od wstąpienia na Tron Rosyjski Katarzyny II [...] w Brzegu Roku 1790. Kupiony w kwietniu 2005 r. na aukcji u Toma, w opisie określił on: *Druk w swej wymowie zdecydowanie antyrosyjski. Bardzo rzadki.* Był wystawiony za cenę 800. – zł. Spadł. Kupiłem go po aukcji (razem z dwoma innymi drukami: 1789 – Sekretar . i 1790 – Jeziernski F. - Katechizm... przez JP. Sterna), za kwotę przeszło połowę niższą.

Seweryna Rzewuskiego Hetmana Polnego Koronnego **nad Prawem ktoreby** szlachcie bez possessyi activitatem na Seymikach odbierało uwagi. Estreicher wym. w r. 1790 dwa wyd.

Starych uprzedzeń nowe roztrząszenie Reformy Rządu Krajowego służce. Roku 1790. Estreicher zastanawiał się czy autorem nie był Jędrzej Kapostas, jednak w opisie jego twórczości w NK i PSB nie ma o tym wzmianki.

Uwagi jednego szlachcica nad listem pisanym z Drezna przez pewnego pana. [...] w Lipsku 1790.

Uwagi y Zdania Pewnego Obywatela, nad stanem terażniejszym y przyszłym Dyssydentow Polskich.

Treść pism rożnych względem formy rządu y sukcessyi tronu polskiego, tak dawniey iakoteż i świeżo wydanych, z przyłączeniem niektórych uwag z nichże wypływaiących. W Sandomierzu, 1791.

Niektore wyrazy porządkiem abecadła zebrane y stosownemi do rzeczy uwagami objaśnione (...). Dzieło pogrobowe, przez Xiędza **Franciszka Salezego Jezierskiego**, Kanonika Krakowskiego i Kaliskiego napisane, po śmierci Jego wydane (...) w Warszawie, 1791, nakładem i drukiem M. Grölla, Księgarza Nadwornego J.K.Mci. i drugie wydanie z r.1792.

Sekretna konferencya między S.P. Xsiażęciem Sułkowskim Woiewodą Poznanskim a Marszałkiem Gurowskim w Wiecznosc. Roku 1791. [**Ignacy Łada [Piotr] Łoborzewski**].

Diariusze sejmowe w drugiej połowie XVIII w. były już stałą praktyką wydawniczą

Kontynuacya Dyaryuszu Seymu Ordynaryinego Warszawskiego po skończonych Świętach Wielkanocnych, podług solwowania J.K.Mci. Tom III. Sesja 89 z dnia 16 kwietnia, [do sesji 137 z 10 sierpnia 1789]. Na końcu tomu: „Koniec tomu trzeciego Dyaryuszu, ktorego dalsze Sessye w dziennikach są umieszczone”.

SEJM WIELKI I REAKCJA (ROSJI)

Druki Konstytucji 3 Maja wydane pomiędzy 15 maja 1791 a 17 maja 1792

Pierwsze broszurowe wydanie Konstytucji (już bez formuły oblaty), anonsowane było w *Gazecie Warszawskiej* 14 maja – tekst jej był podawany w gazetach. *Gazeta Narodowa i Obca* drukowała go od nr. 38 z 11 maja do nr. 45 z 4 czerwca – Jerzy Kowecki ustalił (nie licząc gazetowych) 14 edycji z tego okresu, ich łączny nakład określił (za Józefem Szczepańcem) na 20 a nawet ponad 30 tysięcy egzemplarzy.

Ustawa Rządowa. Prawo uchwalone. Dnia 3 Maia. Roku 1791.w Warszawie, w Drukarni Uprzywileiowaney M. Grölla, Księgarza Nadwornego J. K. Mci. Egzemplarz mający 32 strony, drukowany bez *Deklaracji Stanów Zgromadzonych*.. Ekslibris Władysława Siedleckiego.

Kłoczek zawierający wszystkie najważniejsze prawa regulujące ustrój Rzeczpospolitej, wchodzące w skład szeroko rozumianego pojęcia Konstytucja 3 Maja, uchwalone do 17 czerwca 1791 r. Pierwszym drukiem jest:

Ustawa Rządowa Prawo Uchwalone dnia 3. Maia, Roku 1791.w Warszawie w Drukarni Uprzywileiowaney M. Grölla, Księgarza Nadwornego J. K. Mci. Stron 36. Str. 33-36.

Deklaracya Stanow Zgromadzonych. Odbijany z innego składu niż druk poprzedni.

Seymiki. Prawo Uchwalone Dnia 24. Marca 1791.

Seymy Prawo Uchwalone Dnia 13. Maja 1791.

Seym Konstytucyiny Extra-Ordynaryiny.

Sądy Seymowe.

Straż Prawo Uchwalone Dnia 1. Czerwca 1791.

Miasta Nasze Królewskie Wolne w Państwach Rzeczypospolitey. Prawo Uchwalone Dnia 18. Kwietnia Roku 1791.

Urządzenie Wewnętrzne Miast Wolnych Rzeczypospolitey w Koronie i w Wielkim Xięstwie Litewskim. Prawo Uchwalone Dnia 24. Czerwca Roku 1791.

Pomyłona paginacja i kolejność oprawy, następny akt oprawiony po str. 38 tej uchwały.

Kommissya Policji Prawo Uchwalone Dnia 17. Czerwca R. 1791.

Uwiedomienie Miast Wyczerpane z Prawa pod tytułem Urządzenie Wewnętrzne Miast Wolnych.

Kłoczek ten kupilem z półki w antykwariacie Logos, niedługo po wylicytowaniu poprzedniego druczku za kwotę 200.- zł.

Ustawa Rządowa. Prawo uchwalone. Dnia 3 Maia. Roku 1791. w Warszawie, u P. Dufour
Konsyl: Nadw: J. K. Mci i Dyrektora Druk: Korp: Kad:

Tak jak w edycji Grölla, (podobny, ale nie identyczny) zbiór najważniejszych praw Sejmu Wielkiego, uchwalonych do 27 czerwca z winietami na kartach początkowych i finalikami na końcowych. Zachowana ciągła numeracja stron, zaopatrzone w rejestry boczne (schodkowe), które po odpowiednim wycięciu ułatwiły otwarcie książki na szukanym prawie.

Reprint wydania wyżej opisanego wydany w roku 1985 w Kórniku pokazujący rejestry boczne.

Kommissya Policji. Prawo uchwalone dnia 17 czerwca r. 1791.

Tak jak w „Ustawie Rządowej”, w tym egzemplarzu widoczne są drobne różnice pomiędzy egzemplarzami, a z klocka, świadczące o wielokrotnym dodrukowywaniu ustaw.

[Konstytucja 3 Maja] **New Constitution of the Government of Poland, established by the Revolution, The Third of May, 1791.** The second edition. London (Londyn) 1791. Printed for J. Debrett, 8°. Bardzo wczesny angielski przekład Ustawy Rządowej. E.XIV, 376 (tylko edycja dwuczęściowa). Estreicher nie notuje tej edycji! ZAWIERA: New Constitution of ... (Ustawa Rządowa). Declaration of the States Assemble (Deklaracja Stanów Zgromadzonych). Law concerning Dietines, or primary Assemblies of Poland (Sejmiki). Law concerning Towns and Citizens within the Dominions of the Republic. (Miasta Nasze Królewskie Wolne w Państwach Rzeczypospolitej), czyli prawa uchwalone przed 3 maja a do których *Ustawą Rządową* bezpośrednio się odwołuje.

Forme Constitutionelle décrétée par acclamation dans la séance du 3, mai. Varsovie, Chez P. Dufour. 1791. Konstytucja 3 Maja w języku francuskim – **reprint.**

Geschichte der pohnischen Staats Beränderung von 3. May 1791. Konstytucja 3 Maja w języku niemieckim – **reprint** (egz. ze zbiorów Książnicy Beskidzkiej).

Gentelman's Magazine. Supplement, For The Year 1791. Na s. 1169–1242 kolejny przekład **Konstytucji 3 Maja na język angielski**, dalej konstytucja francuska.

Kalendarzyk Narodowy y obcy Na Rok Pański 1792. w Warszawie, w Drukarni Uprzywileiowaney Piotra Zawadzkiego. W kalendarzyku **oprócz Ustawy Rządowej i praw jej towarzyszących oraz Zaręczenia wzajemnego obu narodów z 20 października 1791** roku podany jest skład imienny Stanów Skonfederowanych: Króla, Senatorów duchownych i świeckich (wojewodów, ministrów stanu i wojennych, kasztelanów) oraz posłów z podaniem, skąd zostali wybrani:

senatorów z ministrami	159
obraných posłów w r. 1788	160
obraných posłów w r. 1790	181
Ogółem senatorów, ministrów, posłów	500

Ciąg dalszy kalendarzyka Narodowego i Obcego na Rok Panski 1792. Czyli II. część. Z konstytucyami Od Roku 1788. Dnia 6. Października Do Roku 1791. Dnia 23. Grudnia Przez Daty Oznaczonemi. **D. 3. MAJA. Sesja najpamiętniejsza w ciągu Sejmu całego, i owszem ze wszystkich : które kiedy były Sesji, najslawniejsza. Prawdziwie ten Dzień 3ci, w którym Ustawa Rządowa od Króla i Narodu zaprzysiężona i drugi D. 5 w którym to Wielkie Dzieło dokonane i utwierdzone zupełnie, najlepiej uszanowaniem uwielbiać, i milczeniem.**

Prawo polityczne Narodu Polskiego czyli Układ Rządu Rzeczypospolitey. Xiega I. w Lublinie 1792. W Drukarni J. K. Mci XX. Trynitarzów.

Jerzy Kowecki tego wydania jednak nie opisał. To niezbity dowód, iż konieczne jest kontynuowanie rozpoczętych przez niego badań.

Kalendarzyk Polityczny na rok przestępny 1792. W Warszawie w Drukarni J.K.Mci i Rzplitey u XX. Scholarum Piarum. Na końcowych 15. kartach: *CZTERY PRZEDNIEJSZE KONSTYTUCYE NARODOW WOLNYCH.* Po krótkim wstępie omówienie konstytucji angielskiej, amerykańskiej, polskiej i francuskiej.

Gazeta Narodowa y Obca. Wydawana od 1 stycznia 1791 do 4 sierpnia 1792 przez Tadeusza Mostowskiego, Józefa Weyssenhofa i Juliana Ursyna Niemcewicza, „osoby do składu Seymu należące”, była głównym i najpoczytniejszym organem stronnictwa patriotycznego.

Doniesienie Gazety Narodowej y Obcey z 8 sierpnia 1792, o zakazie jej drukowania.

Pod tym karta folio, a na niej:

Uniwersał Jego K.Mci w Straży, z obwieszczeniem o Prawie tytuło. Deklaracja względem stanu terażniejszego Rzplitey z 29 maja 1792 r.

Dotyczy Deklaracyi od Ministra Rossyiskiego. – **Z treści:** „Odebrawszy Deklaracją Rossyiską obrażającą wolność i niepodległość Rzplitey (...)”. Deklaracja ta niżej, przy uniwersale targowickim.

Radość i ... Targowica Inne druki wydane w tym czasie.

La Constitution Française ... Konstytucya Francuzka Podana Krolowi przez Zgromadzenie Narodowe dnia 3. Września 1791, a przyjęta od Nayiasniejszego Króla Jmci dnia 13. tegoż Miesiąca. W Warszawie 1791. w Drukarni Uprzywileiowaney Piotra Zawadzkiego. Od str. 69 – List Krola Przyniesiony Zgromadzeniu Narodowemu przez Ministra Sprawiedliwości dnia 13. Września 1791. Od str 74 wyciąg listu Pisanego do JP. Descorches Posła Francuskiego przy Rzeczypospolitey Polskiej. Od str. 75 – Deklaracja Króla Francuzow przesłana Królowi Polskiemu. Całość druku w dwóch kolumnach: lewa po francusku, prawa po polsku.

Dzień Trzeci Maia roku 1791. W Warszawie, nakładem i drukiem M. Gröllla, Księg. JKM. **[Franciszek Siarczyński lub jego brat Antoni?]**. Jest to diariusz wypadków, które rozegrały się 3 maja. Podaje przyczyny, dla których przyspieszono uchwalenie Konstytucji. Zawiera mowy i depesze odczytane w sejmie, opis przysięgi króla i marszałków, list papieża Piusa VI. Sztychowana karta tytułowa **[Karol Michał Gröll]**. Akwaforta, miedzioryt, z inicjałami króla i sentencją: „Aequa lance” (na równej szali) – jedna z częściej reprodukowanych grafik poświęconych temu dniu.

Opisanie Iluminacyi w Dniu 8. Maja 1791. Roku. Na Anniwersarz Imienin Nayjasniejszego Pana nie tylko Miasta Warszawy ale y innych Miast tak Korony, jako y Litwy Z Okoliczności nadaney im Wolności, i zapadłej dla Narodu Konstytucyi w Dniu trzecim Maia,

tegoż Roku. w Warszawie, **[Makulski Franciszek Jaxa]**. Nakładem i kosztem Autora. W Drukarni J.K.M. i Rzpltey P. Zawadzkiego.

W nim:

„Do Najjasniejszego Stanisława Augusta Krola Polskiego Wielkiego Xiążęcia Lit. &c. &c. Oycy Ojczyzny.

Szczęśliwy ten Narod, o którego całość i uszczęśliwienie KRÓL nayusilniey stara się. Szczęśliwy KRÓL, gdy wolnemu panując Narodowi wszystkie dobrocią podbicia serca.

Żyć pod takim KRÓLEM, Oycem ludu, i Zbawcą Ojczyzny nazwanym, żyć wolnym, żyć poważanym w Europie , i żyć oswobodzonym zupełnie, tak od Kraiowej, iako i Zagraniczney przemocy, Pragnąc tylko Przodkom godziło się naszym, nam zaś dozwolono samym cieszyć się smutkiem.”

O Konstytucyi Trzeciego Maja Roku 1791. do JWW. Zaleskiego Trockiego y Matuszewica Brzeskiego Litewskich Posłow. **[Tadeusz Czacki]**.

Do JJ. WW. Jci Panow Tadeusza Czackiego Starosty Nowogrodzkiego y Mikołaja Wolskiego Szambelana J. K. Mci. z okoliczności wydanego Pisma o Konstytucyi Trzeciego Maia. JJ. WW. Zaleskiemu Posłowi Trockiemu, i Matuszewcowi Posłowi Brzeskiemu – Litewskiemu poświęconego. **[Franciszek Ksawery Dmochowski (?)]**.

Kazanie w Dzień Uroczystego Nabożeństwa W Wilnie odprawionego na Podziękowanie Bogu Za całość i szczęśliwość Ojczyzny naszej ustanowieniem dobrego Rządu dnia 3. Maja Roku 1791. zabeśpieczoną, miane przez X. **Jana Nepomucena Kossakowskiego** Prałata Kated: i Administratora Dyecezyi Wileń: w Wilnie W Drukarni J. K. Mci przy Akademji. Powiedziane w Kościele S. Jana Akad: Wileń: dnia 3. Lipca 1791. [wyimek (nadbitka) ze zbioru *Kazanie o miłości ojczyzny* str.107-134].

Przemowa do Woyska w obozie pod Gołębem przy poświęceniu Sztandarów. Miana przez X. **Piramowicza** Kan. Katedr. Kamienieckiego Roku Pańskiego 1791. w Warszawie, w Drukarni Uprzywileiowaney Michała Gröllla, Księgarza Nadwornego J. K. Mości. Wygłoszona 15 września 1791 r.

Do uprzędzonych względem Konstytucyi Dnia 3. Maia 1791. Roku zapadły od Kaietana Sierakowskiego Kasztelana Słonskiego K.O.S.S. w Drukarni Wolney. Na końcu: Tabella wzrostu i upadku Narodu Polskiego. Na k. tyt. pieczęć okrągła: Ex Libris Chłopice , z herbem Lis w środku. Ex libris Józefa Zawadzkiego.

Kazanie przy uroczystym obchodzie rocznicy narodzin J.K.Mci Pana Naszego Miłościwego y zaprzysięzeniu Ustawy 3 Maja r. 1791, zapadły, miane dnia 17 stycznia r. 1792 w kościele farnym łomżyńskim przez X **Przeczytańskiego** S[tefana] P. **[w zakonie Patrycy od św. Stefana]** ..., *z ochotą przyjąłem wezwanie mnie do wystawiania na dniu 17. Stycznia świętey i użyteczney Ustawy 3go Maja ...*

Mowa szlchetnego Jmci Pana **Jana Chryzostoma Całczynskiego**, Prezydenta miasta stółecznego Krakowa, w Ratuszu krakowskim pod czas zapisania aktu elekcyi urzędnikow i deputatów z mocy prawa, dnia 1go miesiąca sierpnia 1791 roku miana.

JW. JP. Tomasza Dłuskiego, Podkomorzego Generalnego woiewodztwa lubelskiego i z tegoż woiewodztwa Posła Seymu Walnego Warszawskiego, **Usprawiedliwienie się przed publicznością z manifestu przeciwko Ustawie** dnia 3 maia r[ok]u terażniejszego 1791, nastąpioney w grodzie warszawskim zaniezionego, swym i JW. Józefa Suffczyńskiego Starosty Dyuptyckiego Kollegi swego imieniem wyrażone.

Sentymenta polityki y rostopności. Bogu Religii y Oyczyźnie [...] Przez J.X.C. Gryffina Pobiedzińskiego Kan. Inf. Thlga J.K.M. w Warszawie. W Drukarni Uprzywł: Piotra Zawadzkiego R. 1792 [**Gryfin Pobiedziński**].

Kazania Seymowe Piotra Skargi S. J. w Obecności Zygmunta III miane. Podług edycyi w Krakowie Roku 1600. Przedrukowane w Warszawie 1792.

Wzmiankowana wyżej (przy Gazecie Narodowej i Obcej)

Deklaracya ... Dana w Warszawie Maia 7/18 dnia 1792. Roku.

*Wolność y niepodległość Nayiaśnieyszey Rzeczypospolitey Polskney wzbudzała zawsze we wszystkich iey Sąsiadach pilną o nią troskliwość. ... Dla uskutecznienia więc tych przyrzeczeń, rozkazała Nayiasnieysza Imperatorowa, części iedney swych woysk unieść w Kraie Rzeczypospolitey, wchodzą one, iako przyiazni, dla uskutecznienia wspólnie dzieła, odrodzenia się Rzeczypospolitey w swoje Prawa y Prerogatywy. ..., [**Jakob Bulhakow**].*

Uniwersał Konfederacji Generalney Koronney. Stanisław Szczęsny Potocki G(generał) A(rtylleryi) K(oronney), Marszałek Konfederacyi Koronney. **Dyzma Boncza Tomaszewski** Konfederacyi Generalney Koronney Sekretarz". . inc.: *Wszem w obec i każdemu z osobna komu o tym wiedzieć należy, ... pod przemocą Spisku Warszawskiego ięczącym ... Aktem niżey wyrażonym pod dniem Czternastym Maia ... pod Targowicą ... Aże Rzeczypóspolita podbita i w Rękach swych ciemieżycielów moc całą maiąca, własnymi z niewoli dźwignąć się nie może siłami, nic Jey innego nie zostaie tylko udać się z ufnością do Wielkney Katarzyny ... tey Wielkney Monarchini ...*

Po Uniwersale targowickim

Stanisława Nałęcz Hrabi **Małachowskiego**, Referendarza Koronnego, Marszałka Seymowego i Konfederacyi Prowincyy Koronnych, Orderów Polskich Kawalera, **Manifest przeciw związkowi targowickiemu**, w księgach ziemiańskich warszawskich dnia 25go lipca 1792 roku uczyniony, a do ksiąg ziem. krakowskich dnia 3go sierpnia 1792 roku ku wiekopomney pamięci podany.

O Rokoszu pod Targowicą rzecz krotka Roku 1792.

Autorstwo przypisywane Franciszkowi Ksaweremu Dmochowskiemu bądź Ignacemu Potockiemu, rzecz została włączona (ze zmianami) do *O ustanowieniu i upadku Konstytucyi Polskney 3go Maia 1791. W Metz 1793.* Było też inne odbicie, w 8°, k. tyt. i s.24.

O ustanowieniu i upadku Konstytucyi polskney 3go maia 1791. W Metz, 1793.

[Ignacy Potocki, Stanisław Kostka Potocki, Hugo Kołłątaj, Franciszek Ksawery Dmochowski]. – Wydrukowano w Krakowie u Jana Maja. Wydanie z tego samego roku, oznaczone: Lwów, tłoczono w Warszawie u pijarów. – Jest to pierwsza historia Sejmu Czteroletniego, natychmiast przetłumaczona przez Lindego na język niemiecki.

Forma Prawdziwego Wolnego Rządu Przez Konfederacyą Targowicką ułożona. W Tulczynie. Drukiem z Jaryszewa zabranym. Nakładem Rzpłytey Targowickey. Roku pierwszego podźwignioney wolności i niepodległości narodu. [**Julian Ursyn Niemcewicz**].

O miejsce druku do tej pory toczą się spory: w Warszawie u Mostowskiego a drugi raz we Lwowie u Pillerów, czy też Lipsku bądź w Wiedniu? Broszura ta rozsyłana była z LIX nr. Gazety Narodowej y Obcey z 25 lipca 1792 r.

Ex libris Zawadzkiego, został również wystawiany w 1965 r. na wystawie: *Żoliboriana, Varsavianana. Pamiętniki. Ze zbiorów Wacława J. Zawadzkiego.*

Konstytucya o Sądach Assesorskich Zadwornych i obowiązki Kanclerzów Oboygá Narodów. Ustanowiona r. 1793.

Konstytucja o urządzeniu Kommissyow Porządkowych. Ustanowiona r. 1793.

Konstytucja o miastach wolnych Rzeczypospolitey. Ustanowiona r. 1793.

Konstytucja o seymikach W.X. Litt[ewskiego]. Ustanowiona r. 1793. Konstytucje sejmu grodzieńskiego z 1793 r. są prawdziwymi cymeliami, nie budziły zainteresowania i nie były troskliwie, z pietyzmem przechowywane.

Mowa załobna w czasie załobnego nabożeństwa w kościele parafialnym Panny Maryi w Warszawie po skończonej wielkiej mszy S. celebrowanej Przez J. W. Jmci Xiędza Malinowskiego Biskupa Cynenskiego, Sufragana Miednickiego, proboszcza tegoż kościoła, za poległych rycerzów w obronie własnej oyczyzny w pamiętnych dniach 17. y 18. Kwietnia miana **Przez Xiędza Nepomucena Adryana Dębskiego**, Pro-Rektora Szkół Narodowych Pułtuskich, dnia 29 Kwietnia, Roku 1794. A Nakładem J. W. Zakrzewskiego Kasztelana Nakielskiego do Druku podana.

Kalendarz Obywatelski przez X. B. W. w Warszawie 1794. Nakładem i Drukiem Michała Grölla, Księgarza Nadwornego J. K. **[Ignacy Krasicki].**

Gazeta Narodowa Wileńska za rozkazem Naywyższej Rady. Nr I (4 maja) - XXIX (10 sierpnia). Komplet. Do nr. I i XXIV nie ma dodatków. E. podaje jako ostatni nr XXVIII z 6 sierpnia! Razem w środku oprawiona **Pieśń Patryotyczna inc. Bracia! ... bierzmy się do Broni**, (1 k.) oraz - **Text Affektu Żołnierzy, i słusznej chwały dla szanownego obywatela Tadeusza Kościuszki ... przez Obywatela Fabiana Sieńkowskiego, Porucznika ... napisany ... a kosztem Obywatela Józefa Ciechanowicza Kapitana tegoż Regimrntu, rozdrukowny przy Gazetach gratis rozdaiający się** (2 k.). Ze zbiorów Wacława J. Zawadzkiego z jego ex librisem. Niezwykła rzadkość!, kupiona na aukcji w r. 2004 po cenie wywołania.

List do Przyjaciela, odkrywający wszystkie czynności Kołłataia w ciągu insurekcji. Pisany roku 1795. **[Aleksander Linkowski].**

Stary Kosmopolita Syrach. Do Konwencji Narodowej. w Sarmacji 1795. **[Glave-Kolbielski Karol].** Egz. częściowo nierozcięty, ze śladami zalania, oprawa pierwotna *alla rustica*, podklejona zadrukowaną makulaturą: ... **Przybądź mi na pomoc Święta Pan[no] ... mnie ażeby Zwierz naysroższy nie poża[rł] ... mnie zsobą do Raju chwały. Toż samo uprosię mi Wszyscy Ś[więci].**

Glave urodzony w pruskiej rodzinie urzędniczej, wg PSB omawianą książkę *piisał jako Polak*, autorstwo jej przypisywano Józefowi Wybickiemu, Kazimierzowi Platerowi, Józefowi Maksymilianowi Ossolińskiemu, Tadeuszowi Mostowskiemu oraz Kołłatajowi.

Z Estreichera: ... *Potwierdza wszystko, co mówił o przebiegłości i nieszczeroci polityki angielskiej. Potwierdza to, co mówił o Rosji i dodaje pełno szczegółów o brutalności, barbarzyństwie i imperjalizmie Moskwy w stosunku do Polski. Ale zarzuca mówcy francuskiemu, że nie przedstawił wiernie chytrości i zgubności polityki pruskiej. Opowiada przewrotną rolę odegraną przez Prusy w epoce przymierza z Polską ...*

Z PSB – Emil Kipa: *Wydane przez G-go, w marcu 1795 r. ,równocześnie po niemiecku i francusku, ... , stało się sensacją dnia, a pozostało do dnia dzisiejszego najmocniejszym oskarżeniem jakie kiedykolwiek skierowano przeciw systemowi i metodom polityki pruskiej. ... Wnioski G-go, czysta utopia w ówczesnych warunkach, o wiek przeszło wyprzedzają wszelkie pomysły reform, jakie później powstawały. Pismo miało w tym samym roku 14 wydań niemieckich, 3 francuskie i 2 wydania polskie, jedno kompletne, drugie skrócone, wydane z inspiracji pruskiej. ... U Estreichera jest omówione tylko jedno polskie wydanie (pod hasłem Syrach).*

Uwagi nad Terazniejszym położeniem tej Części Ziemi Polskiej, którą od Pokoju Tylzyckiego, zaczęto zwać Xięstwem Warszawskim Nil Desperatum! w Lipsku 1810. [**Hugo Stumberg Kollataj**] Egz. nierozcięty, opr. *alla rustica*. Jest to drugie wyd. drukowane w Warszawie u Wiktora Dąbrowskiego, pierwsze było w r. 1808.

Kazanie Na uroczystych Exekwiach, za nieśmiertelnej pamięci Stanisława Małachowskiego Prezesa Senatu y Pierwszego Woiewodę Xięstwa Warszawskiego w kościele katedralnym krakowskim miane przez X. **Augustyna Lipińskiego** Kustosza Katedralnego Krakowskiego Dnia 26. Stycznia R. P. 1810 w Krakowie w Drukarni Szkoły Głównej. 17 cm., s. 32, **drugi egz.**, złożony większa czcionką, 20 cm, s. 40.

Ustawa Konstytucyjna Xięstwa Warszawskiego. Podpisana przez Napoleona w Drenie 22 lipca 1807 r.

Kalendarzik Polityczno Chronologiczny i Historyczny na rok pański 1809 z Magistraturami Kraiowemi. w Warszawie w Księgarniach J. L. Kocha i Szczepańskich. Zawiera **Ustawę Konstytucyjną Xięstwa Warszawskiego**.

Ustawa Konstytucyjna – Charte Constitutinnelle w Warszawie w Drukarni Rządowej Roku 1815.

1816 – Ustawa Konstytucyjna Królestwa Polskiego. W Krakowie w Drukarni Gröblowskiej. R. 1816. –*Działo się w Zamku Naszym Królewskim, w Warszawie, dnia 15/27 Listopada 1815. ALEXANDER. [...] Zgodno Z Oryginałem francuzkim, własną Ręką Najiaśniejszego Cesarza i Króla podpisany.*

Ustawa Konstytucyjna i Statuta Ograniczne Królestwa Polskiego. W Warszawie w Drukarni przy Nowolipiu N° 646. 1816. **Charte [...]** – Druga k. tyt. po francusku. –Tekst: str. parzyste po polsku, nieparzyste po francusku.

Śpiewy historyczne z muzyką i rycinami, **przez Jul. Urs. Niemcewicza**, S.S. Członka T.K.W.P.N, Akad. Wileń, To: Nauk: w Krakowie, Tow: Filoz: w Filadelfii, i Tow: Woysk: w West Point w Ameryce. Orzeł z Kaplicy Jagiellońskiej w Krakowie. Wyciśnięto w Warszawie w Drukarni Nro 646. przy Nowolipiu. 1816.

Konstytucja 3 Maja. Statut Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji. Opracował **Jerzy Kowecki**. PWN, Warszawa 1981. Jedyna znana mi praca naukowa traktująca o Konstytucji opisująca jej rękopisy, pierwodruki i wydania w trakcie jej obowiązywania. Opracowana została w roku 1971, pierwsze i drugie (obydwa po 20 tys. egz.) wydanie mogło się ukazać dopiero po 10. latach, w roku 1981, podczas „Karnawału Solidarności”. Czwarte wydanie było w roku 1991. Dostępna na stronach Allegro.

PAMIĄTKI

Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z r. 1811 i 1812, we dwunastu księgach wierszem, przez **Adama Mickiewicza**. T. 1-2. Wydanie Aleksandra Jełowickiego, z pierwsiem Autora. Paryż 1834.

Pierwodruk. – W t. 2 na str. 279 („Księga dwunasta”) koncert nad koncertami. Są to chyba najważniejsze strofy z pierwszej połowy XIX w., utrwalające legendę Konstytucji 3 Maja.

Konstytucja Trzeciego Maja 1791 roku. Kraków. Nakładem Maurycego Stankiewicza. 1891. Przedruk z tomu IX „*Volumina legum*”, wydanego w Krakowie (w roku 1889) przez Akdemią(!) Umiejętności.

Małeńka książeczka 72 x 112 mm, każda stroniczka z bordiurą drukowaną zieloną farbą, finaliki, ozdobna okładeczka a brzegi złożone. Przypomina książeczkę do nabożeństwa.

Album Ilustrujące uroczysty obchód 125-iej rocznicy Konstytucji 3 Maja. Zdjęcia fotograficzne i wydawnictwo Mariana Fuksa – Jerozolimka 49. 2 egzemplarze.

Pamiętka Pochodu narodowego 3 maja 1916 r. Nakładem: Chlebowski i Michałowski p. f. „Świt”, Warszawa.

Pamiętka obchodu 3-go Maja. Kalendarzyk na rok 1917. Wydawnictwo Zakładów Drukarskich S. Chmielewskiego i S-ki, Nowy Świat 22. [Warszawa 1916].

Medal. Awers: STANISLAUS AUGUSTUS D(ei) G(ratia) REX POLNIÆ M(agnus D(ux) LITUA(niae) – Stanisław August król polski, wielki książę litewski

Rewers: S(tanislaus) A(ugustus) R(ex) ET COMITIA REIPUBLICAE POLON(ae) VOVERUNT III. MAJI. MDCCCXCI. DIVINAE PROVIDENTIAE TEMPLUM CUJUS PRIMUM LAPIDEM POSUERUNT. III. MAJI. MDCCCXCII. – Stanisław August król i Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uchwalili dnia 3. maja 1791 kościół na cześć Świętej Opatrzności, którego pierwszy kamień położyli 3. maja 1792.

Medal wybitny w mennicy warszawskiej, wykonany przez Jana Filipa Holzhaussera (1741 – 1792). Jeden z dwóch medali wmurowanych wraz z kamieniem węgielnym pod centralny filar wznoszonej świątyni. Prace budowlane zostały w czerwcu przerwane, król zdecydował aby zaczęty filar przekształcić w kapliczkę. Znajduje się ona na terenie Ogrodu Botanicznego w Alejach Ujazdowskich.

Z ostatniej chwili – Medal z wydany przez Stanisława Augusta, poświęcony Stanisławowi Małachowskiemu. Wykonany przez Jana Filipa Holzhaussera, użyty w r.1864 we Lwowie do wykonania tabakierki. Ze zbiorów bielskiego kolekcjonera z Kamienicy.

Pamiętki medalierskie i numizmatyczne z lat 1891, 1916, 1923, 1925, 1983, 1985, 1991, 2005, 2011.

Zespół medali wydanych w 100-lecie Konstytucji w 1891 roku, podkreślających zbratanie szlachty i mieszczaństwa.

Medal wydany w 125-lecie Ustawy Rządowej w 1916 r. (po wkroczeniu armii niemieckiej do Warszawy) przez odrodzony Uniwersytet Warszawski.

Medal 3 Maja. Został ustanowiony uchwałą Prezydium Rady Ministrów w dniu 25 kwietnia 1925 r. - Noszony był na wstążce o szerokości 38mm z poprzecznymi biało-czerwonymi paskami, złożonej w trójkąt. Miał być nagrodą za wydajną pracę w każdej dziedzinie oraz za wybitne osiągnięcia sportowe. Nadany został tylko raz – w roku 1925. Odznaczeni zostali nim głównie podoficerowie z garnizonu warszawskiego.

Stronnictwu Demokratycznemu w schyłkowym PRL-u udało się kilkakrotnie nawiązać do tradycji Konstytucji 3 Maja. Być może, iż jednym z powodów dla którego władze PRL nie mogły zupełnie przemilczać faktu uchwalenia Konstytucji 3 Maja było zdanie Karola Marksa, który wypowiedział się o niej z wielką atencją.

Odznaki, m.in.: Towarzystwa Szkół Ludowych, z 1916 roku, a także tzw. Dar Narodowy, wydane przez Rząd Rzeczypospolitej na Uchodźstwie w l. 50-tych XX w.

Dwuczęściowy medal projektowany i wykonany przez Ewę Olszewską-Borys. ø 70 mm, tombak patynowany, emalia. Wydany przez Kancelarię Sejmu RP, Warszawa 1991. Nakład

pierwotny 150 egz. Przeznaczony dla posłów. (Prawdopodobnie później dobito następne egz.). Katalog Mennicy Państwowej 1991-1993.

Awers: Wieża zegarowa Zamku Królewskiego w Warszawie na tle białoczerwonej szarfy (szarfa – emalia). Nad nią napis: KONSTYTUCJA 3 MAJA, po prawej strony daty: 1791 1991.

Odwrotna strona awersu: na tle szarfy, wypukła karta tytułowa jednego z pierwszych wydań Konstytucji 3 Maja, wydanej przez Michała Grölla (k. tyt. z winiętą przedstawiającą dwa amorki trzymające owalną tablicę z tekstem).

Rwers: w ozdobnym kartuszu na tle czerwonej tarczy biały orzeł ze złotą koroną i herbem Wettynów na piersi – Herb Królestwa Polskiego z czasów panowania królów z dynastii saskiej, naznaczonej przez Konstytucję 3 Maja do panowania w Rzeczypospolitej, emalia. Sygnowany splecionymi literami EO.

Odwrotna strona rwersu: monogram Stanisława Augusta – we wkleśnięciu splecione pod koroną litery SAR – Stanislaus August Rex chyba w największym stopniu nawiązujący do monogramu z orderów Virtuti (Militari i Civili), wykonanych w 1792 r. prawdopodobnie przez Jana Filipa Holzhaeussera, szarfa.

Dopasowane do siebie odwrotne strony awersu i rwersu.

Monety wydane w 200-lecie Konstytucji w 1991 roku, w nominałach 10 i 200 tys. zł.

Moneta wydana w roku 2005. o nominale 2 zł.

3 Maja 1791. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Medal wydany w 220. rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja przez Skarbnicę Narodową w 2011 r. ø 45 mm.

Awers: wielobarwna reprodukcja obrazu Jana Matejki „Konstytucja 3 Maja”

Rwers: Zamek Królewski w Warszawie z kolumną Zygmunta III Wazy, aktualnie reklamowany na ekranach telewizorów.

Replika pamiątkowej szabli z inskrypcją: „Konstytucja 3 Maja Ruka 1791” na głowni, a na jelcu spleciony monogram S. A. R. (Stanislaus August Rex) z jednej strony a orzeł w koronie z drugiej. Wyrób współczesny, dostępny na Allegro.

Kubek porcelanowy: „Na Pamiątkę Konstytucji 3go Maja 1791 roku”, czeskiej wytwórni M. Zdekauer w Stara Role (Alt Rohlau). Przed 1918 r.

Konstytucja 3 maja – gadżet – Wydawnictwa w starym stylu, Wydawnictwo Pergamena – Jan Zając. Katowice. Druk współczesny, na drażku o 59cm szer. karty imitujące pergamin. Długość druku 80 cm.

W RAMKACH

Die neue Polnische Constitution. La nouvelle Constitution Polonaise. Rycina Daniela Chodowieckiego, 1792 r., sygnowana na płycie. Akwaforta gloryfikująca Konstytucję w centrum. 3 z serii 6. il. do Goettinger Taschen Calendar für das Jahr 1793, wydanego w 1792 r., odbite na jednej karcie. W ramie 22 x 30 cm.

Na pamiątkę stuletniej rocznicy ogłoszenia wiekopomnej Konstytucji 3 go Maja. Reprodukcyjna obrazu Tadeusza Sulimy Popiela wydana u H. Altenberga we Lwowie. Uwieczniony akt zaprzysiężenia Konstytucji przez króla, portrety Małachowskiego, Potockiego, Stanisława Augusta, Kołłątaja, Dekerta. W ramie 51 x 58 cm.

NA PLANSZACH

Fragmenty z preambuły do Ustawy Rządowej. Prawa uchwalonego Dnia 3. Maja, Roku 1791. i Zaręczenie wzajemne obojga narodów. Prawo Dnia 20. Miesiąca Października Roku 1791. uchwalone.

Przystąpienie do Aktu Generalney Obojga Narodów Konfereracji. Druk z formułami oblaty z 28 stycznia 1791 r.

Wyznaczenie Czasu na przyjęcie Delegacyi od Województw, Ziem i Powiatów, tudzież dopełnienia Votum w założeniu Kościoła Opatrzności Bożej oblatowanej 17 marca 1792 roku. Współczesny odpis konstytucji. W konstytucji tej po raz pierwszy użyto w formułach oblatowania języka polskiego a nie łaciny. Stanowi ona o uroczystej *Audyencji Generalnej dla Województw, Ziem i Powiatów ... w Dzień Trzeci Miesiąca Maia rocznicę dania wolnego, dobrego i trwałego RZĄDU ... wydzwignięcia z ucisku i nieszczęść Narodu Polskiego, oraz wmurowania pierwszego Kamienia na Kościół NAYWYŻSZEJ OPATRZNOŚCI.*

Opis obchodu odbytego w Nancy dnia 3 go maja 1838 roku. Śpiew tułaczy polskich na dzień 3ci maja 1838 r. W drukarni Bourgogne et Martinet, No 30.

Polonez na fortepian. Adam Wroński. W stuletnią rocznicę Konstytucji 3-go Maja, op. 110. Nakład i własność księgarni oraz składu nut S. A. Krzyżanowskiego. Litografia Musikaliendruckerei v. Jos Ebele & C° Wien, VII. Bez. [1891].

Odczyt w stuletnią rocznicę Konstytucji 3 Maja napisał **Juliusz Miklaszewski.** Kraków. Nakładem Ignacego Żółtowskiego. 1891.

Zorza Ojczysta. Nr.5. Rok VII. Lwów, z maja 1912 roku.

Jednodniówka, Przemyśl, dnia 3-go Maja 1912 roku. Kierownik literacki: J. Robliczek. Nakładem III Koła T. S. L. im. M. Borelowskiego. Z drukarni Jana Łazora w Przemyślu.

Skaut. Nr.16 (38), tom II. Lwów, 3 maja 1913 (ten numer wyjątkowo drukowany czerwoną farbą).

ODEZWY

Obywatele! *Obchodzimy piękną, świętą dla każdego Polaka rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 maja 1791 r. (...) zmierzająca do podniesienia z upadku nieszczęśliwej Ojczyzny, nie dała błogich rezultatów jedynie dlatego, że stanęła jej w poprzek zbójcecka przemoc moskiewska. Moskwa przy udziale podłych lub oglupionych zdrajców Ojczyzny zniszczyła wielkie dzieło odrodzenia Polski. (...) przeciw hordom moskiewskim walczą armie potężnych mocarstw (...) Do broni zatem, rodacy!*

Komitety Okręgowe Zagłębia Dąbrowskiego, następ[ujących] organizacji: Liga Kobiet, Polska Partia Socjalistyczna, Związek Chłopski, Związek Młodzieży Niepodległościowej, Związek Patryjotów.

Zagłębie Dąbrowskie, w maju 1915 r.

Rodacy! *(...) Twórcy Konstytucji trzeciego maja zrozumieli, że Rosja kopie pod Polską grób, (...) uśpiwszy (...) czujność (...) obłudnymi obietnicami (...). Nadeszła chwila wykonania testamentu Wielkiego Sejmu (...). Więc naprzód, bracia, do broni!*

Komitet Narodowy Zjednoczonych Stronnictw i Grup Niepodległościowych w Sosnowcu. [Maj 1915].

Konstytucja 3 Maja 1791 r. Piotrków 1915 r. Tekst Konstytucji.

Polonez Uroczysty na fortepian. Muzyka Wiktora Rapackiego. Na pamiątkę 125 letniej rocznicy obchodu Konstytucji 3-go Maja. Nakład i własność B. Rudzkiego. Warszawa. Dedykowany Jaśnie Oświeconemu Księciu Franciszkowi Radziwiłłowi. Franciszek

Pius Radziwiłł (1878–1944), w tym czasie naczelnik Milicji Miejskiej m. st. Warszawy, pełnił swe funkcje honorowo. Przejął osobistą odpowiedzialność za obchody 125 rocznicy Konstytucji 3 Maja w 1916 roku. Wchodził do Komitetu Obchodu i do jego roboczego Prezydium. Podarował kilka tysięcy rubli na wykupienie uprzednio zajętej Sali Teatru Wielkiego na cele tej uroczystości (PSB t. XXX).

O Konstytucji 3 Maja. Jan Młot. Nakładem Wydziału Narodowego Lubelskiego, Lublin 1916.

O Sejmie Wielkim i Konstytucji 3-go Maja. Helena Ceysingerówna. Komitet Obchodu Rocznicy 3-go Maja. Warszawa 1916.

Konstytucja Trzeciego Maja 1791 Roku. Stanisław Kutrzeba. G. Gebethner i spółka, Kraków.

Pamiętka Konstytucji 3 Maja 1791. Karta b.r. i m. wyd., podpisana M. Sprusiak. Na drugiej stronie Główne postanowienia Konstytucji 3 Maja 1791 roku.

Godzina Polski nr 123. Rok I. Środa 3 Maja 1916. Dziennik polityczny, społeczny, literacki. Łódź

Godzina Polski. Działanie Polskiej na pamiętkę 3 Maja 1916 r.

Bilet wejścia na odczyt i koncert w Domu Ludowym z okazji 125-cio letniej rocznicy Konstytucji 3 Maja. Cena Kop. 50. Ważny 3 Maja 1916 r.

Konstytucja 3 Maja 1791 jako wyraz polskiej kultury politycznej. Odczyt [...] w Uniwersytecie Warszawskim. **Józef Siemieński.** Nakładem „Koła Prawników” Stud. UW. Warszawa 1916.

Obchód 127ej rocznicy Konstytucji 3go Maja 1791 Roku. Towarzystwo Artystów Polskich W Paryżu. Druk dwujęzyczny. 1918.

Program Uroczystego Obchodu uczczenia Twórców Konstytucji 3-go Maja urzędowego staraniem Jeńców Polaków w obozie Le Puy Paradis [1918]. Tekst dwustronny, polsko-francuski, kaligrafowany, odbitka hektograficzna.

Nauczyciel Polski. Organ nauczycielstwa szkół powszechnych. Nr. 1. Rok I. Przemysł, dnia 3 maja 1919. Tygodnik.

Konstytucja Trzeciego Maja. Artur Śliwiński. Wyd. M. Arcta, Warszawa 1921. Wyd. III powiększone.

Trzeci Maja – obrazek historyczny w dwóch odsłonach. Biblioteka Teatralna dla Dzieci i Młodzieży, Lwów 1921.

Trzeci Maj. Marja Reuttówna. obrazek sceniczny dla dzieci i młodzieży wiejskiej w 2 odsłonach z dodaniem poezji okolicznościowych do deklamacji na obchody. Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego w Wilnie. 1924. Wydanie drugie.

Na Dar Narodowy 3-go Maja 1925 na Polską Macierz Szkolną. Jednodniówka na pamiętkę obchodu święta 3 maja 1925 z oficjalnym programem zabaw publicznych igrzysk sportowych oraz przewodnikiem po targach jarmarku mających się odbyć w dniu 3-10 maja 1925 w Warszawie.

Witaj Majowa Jutrzenko. Feliks Nowowiejski. Pieśń patriotyczna na 3 głosy z tow. fortepianu lub a capella, melodia ludowa. Lit. J. F. Konarzewski i J. Mękarski w Warszawie. Nakładem Zjednoczenia Młodzieży Polskiej. druk Sp. Akc. „Ostoja”. Poznań 1927. Nuty i słowa.

Modlitwa na Trzeciego Maja z roku 1791. Feliks Nowowiejski. Part. na 3 głosowy chór żeński a capella lub z tow. organu lub fortep. Op. 4. nr. 4. Wydanie jw.

Katechizm Narodowy z r. 1791. Wydał Henryk Mościcki. Wydanie drugie. Nakład Gebethner i Wolf. 1925.

I. **Konsytucja 3-go Maja 1791** przez **Henryka Mościckiego**. II. **Polska Macierz Szkolna** [...] „Na Dar Narodowy 3-go Maja”. Wydawnictwo premjowane. Warszawa 1926.

Święto Narodowe Rocznica Konstytucji 3 Maja. Nakładem Towarzystwa Czytelni Ludowych. Poznań 1927.

Ogłoszenie. Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Kielcach. Nr. 642, 30 kwietnia 1928 r. Zawiadomienie o uroczystym nabożeństwie z okazji obchodu rocznicy Konstytucji 3 Maja.

Tęcza. Ilustrowane pismo tygodniowe. Zeszyt 18. Rok II. 5 maja 1928. [Poznań].

Konstytucja 3 Maja 1791 r. (oryginalny tekst) oraz **Deklaracja Stanów Zjednoczonych (!).** **Grodno 1928 r.** Na dochód uczniów uchodźców Górnośląskich. „Podumaj, potęsknij Nad pomnikiem sławy”.

Towarzystwo Przyjaciół Konstytucji 3-go Maja. Adam Skalkowski. Poznań MCMXXX (1930).

Pobudka. Ilustrowany dwutygodnik Związku Szlachty Zagrodowej. Przemyśl, dnia 1 maja 1939 r. *Dzień uchwalenia Konstytucji, która zaimponowała całemu światu, stał się dla Polski chlubą po wieczne czasy. I po wsze czasy przyświecać będzie Polsce hasło zawarte w tej konstytucji: «Dobro Rzeczypospolitej najwyższym naszym prawem».*

Szaniec. Dwutygodnik poświęcony sprawom Polski w niewoli. Nr.9 (83). Rok IV. Warszawa, dnia 1 maja 1942 roku. Pismo Związku Jaszczurczego, twórcy NSZ. *Dzień trzeci maja, ... obchodzony będzie w tym roku na całym globie ziemskim. Polska stała się symbolem zwycięstwa ducha nad rozbestwionym bydłem ludzkim z pod znaku swastyki, [...] I tylko Ona sama obchodzić będzie święto swoje – najciszej, ale i najgłębiej. ... Tak cicho i głęboko, że na okrzyk świata – niech żyje Polska! – przemówią tu za nas trupy pomordowanych naszych ojców, matek i dzieci, zaszumią lasy krzyżów na mogiłach: żyje i żyć będzie!*

The Polish Constitution of the Third of May. Poland's national holiday. Polish Information Center. New York. 1943.

Dnia 3-go maja 1977 roku w rocznicę uchwalenia historycznej konstytucji, pod protektorem Prezydenta RP Stanisława Ostrowskiego i delegata Prymasa Polski Ks. Władysława Rubina odbędzie się uroczyste **otwarcie Biblioteki Polskiej** w nowym gmachu POSK. Londyn. **Druk Stanisława Gliwy.**

Wolne Słowo. Serwis informacyjny nr 29. Biuletyn Informacyjny NSZZ „Solidarność”. Toruń 1. 05. 1981.

FILATELISTYKA

3. Maj na Ziemi Brunświckiej 1946.

Dar 3 maja. 1943. Na dozbrojenie polskich oddziałów samoobrony Armii Podziemnej. Zjednoczone organizacje K.O.P. O.W. i Z.P.N. Miecz i Pług. Znaczki kwestarskie o nominale 5 i 20 zł. (powiększone kopie, oryginały 4,5 x 3,3 cm).

Stempel okolicznościowy. 190 rocznica ... 3.05.1981. Lublin 1 na kopercie (całostce) ze znaczkiem z orłem z Sali Audiencyjnej Zamku Królewskiego, 3 egz., na każdej tusz w innym kolorze. I jedna, na kopercie ze znaczkami „966-1944-1966 PRL spadkobierczynią tradycji tysiąclecia.”

3 Maj 1791. Podziemna Poczta Solidarności. Małopolska. Nakładem Solidarności grzegórzckiej. b.r. – 40 zł.

Ulotki Solidarność 1 maja 3 maja 1984.

3 Maja rok 1984. NSZZ Solidarność Reg. Mazowsze. TK MOS Solidarność. Ulotka wykonana techniką odbitki fotograficznej.

S(olidarność) W(alcząca) Koperta ze znaczkiem, 1986. – 120 zł.

Konstytucja 3 Maja 1791. MKS Nowa Huta. Solidarność 86.

Solidarność. 70 lat niepodległości Polski (1918-1988).

3 Maja T.S.L. Poczta Nowa Huta HLS (Huta Lenina, Solidarność, b.r.). 4 X 150 zł.

200 lat Konstytucji 3 Maja. 3000 zł. Jan Matejko „Konstytucja 3 Maja 1791”. **A. Heidrich.** PWPW 91.

3 Maja 1791 – 1991. 2000 zł. Ustawa Rządowa. **A. Heidrich.** PWPW 91.

3 Maja 1791 – 1991. 2500 zł. (detal z rysunku Norblina) **A. Heidrich.** PWPW 91.

Konstytucja 3 Maja 1791 1991 . Wilno 1991. Plan imprez, poświęconych 200 rocznicy Konstytucji 3 Maja (od 21 IV do 8 V). Rada Koordynująca Uroczystości Konstytucji 3 Maja.

WYWIESZKI OKIENNE

T. S. L. – Towarzystwo Szkoły Ludowej działające w zaborze austriackim, w Galicji. Towarzystwo zostało założone w 1891 dla uczczenia 100-lecia Konstytucji 3 Maja.

Nie od rzeczy będzie tu przytoczenie zdań zaczerpniętych z historii tej Książnicy: **W 1902 roku w Domu Polskim w Bielsku powstała biblioteka publiczna, której zbiory dziesięć lat później zasilily nową bibliotekę Towarzystwa Szkoły Ludowej. Działalność TSL przerywa I wojna światowa. Po wojnie nową bibliotekę organizuje Macierz Szkolna.**

P. M. S. – Polska Macierz Szkolna Królestwa Polskiego w zaborze rosyjskim, w Kongresówce. Powstała w 1906, już w 1907 r. zdelegalizowana. Prowadziła prace

w konspiracji do 1916 r., kiedy to niemieckie władze okupacyjne oficjalnie zezwoliły na jej reaktywację a 3 maja 1918 zatwierdziły statut.

T. C. L. – Towarzystwo Czytelni Ludowych w zaborze pruskim, w Wielkopolsce, powstałe w 1880, kontynuowało 7 letnią działalność Towarzystwa Oświaty Ludowej.

Celem tych organizacji był rozwój oświaty i budzenie patriotyzmu wśród ludu. Zakładały i prowadziły szkoły, biblioteki, czytelnie. Działały do roku 1939 (1940). Po wojnie usiłowały reaktywować swą działalność. Po roku 1949 było to niemożliwe.

Środkiem prowadzącym do realizacji tych celów było między innymi drukowanie wywieszek okiennych, które były jednocześnie cegiełkami przynoszącymi fundusze.

**

Polska Macierz Szkolna – Członkiem Polskiej Macierzy Szkolnej winien być każdy uczciwy Polak. – Macierz szkolna, nazwa kilku organizacji społecznych o podobnych celach jak wymienione wyżej. PMSz powstała w Warszawie w 1905 r., liczyła ok. 100 tys. członków rzeczywistych i 1,5 tys. wspierających. Już 2 lata później zdelegalizowana działała w podziemiu. Reaktywowana w 1916, podstawą działalności były wyłącznie składki członkowskie i darowizny.

Uchwała Sejmu Republiki Litewskiej z dnia 19 kwietnia 2007 roku. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 26 kwietnia 2007 roku. Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 26 kwietnia 2007 roku w rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja 1791 roku:

Uroczyście obchodząc rocznicę Ustawy Rządowej [...] oraz mając w pamięci Zaręczenie Wzajemne z 20 października 1791 r., składamy hołd Polakom i Litwinom, twórcom Konstytucji 3 Maja, testamentu Rzeczypospolitej Obojga Narodów, [...]

Pozostajemy wierni przekonaniu naszych ojców, że wolność narodów, pokój i demokracja pozostaną najwyższymi wartościami także dla przyszłych pokoleń.

Koncert Jankiela stanowił nie pierwszy, ale jeden z najważniejszych tekstów utrwalających legendę Konstytucji 3 Maja. Reprodukacja z pierwszego wydania *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza. Paryż 1834 (oryginał na wystawie).

Reprodukcje projektów Jakuba Kubickiego i widok Kaplicy Świątyni Opatrzności wg akwaforty Zygmunta Vogela (przełom XVIII i XIX w.).

Plansze

Cytat z kalendarzyka narodowego i obcego na rok Pański 1792.

Godne tu przytoczenia owe zdanie , z którym się dał słyszeć pewny Wielki Polityk dnia 26. Lipca w Wiedniu:

Jestem Nieprzyjacielem wszelkich Rewolucji, oprócz Rewolucji Polskiej. We Francji wszystko gwałtownie wzruszono , chcąc dostąpić wolności , zaczęto od wprowadzenia Anarchii. Zgromadzenie stanowi Prawa , a Władza Wykonawcza wzgardzona i osłabiona nie ma dość siły , żeby Prawa te do wykonania przywieść mogła. Wszyscy rozkazują , nikt słuchać nie chce, i stąd klęski , które codziennie Francją trapią. W Polsce zabezpieczona Narodowi Wolność i niepodległość , Obywatelowi swoboda , własność , bezpieczeństwo , upewnione wykonanie Praw , sprawiedliwość , spokojność , słowem powszechna szczęśliwość. A to się wszystko stało bez wylania krwi , bez mordów , bez gwałtów , jedynie Cnotą i dzielnością Narodu , który poznawszy długie swe błędy i nieszczęścia , umiał ciężkie zagoić rany własnych nie rozzdzierając wnętrzości.

Podobne zdania o Konstytucji wygłaszał Edmund Burke (1729–1797), uznawany za twórcę nowoczesnego konserwatyizmu – brytyjski mąż stanu, jeden z przywódców partii wigów, wielki mówca, filozof, publicysta. Występował przeciwko restrykcyjnej polityce w koloniach, zarówno w Ameryce Pn., w Indiach jak i wobec katolików w Irlandii. Zdecydowanie potępiający rewolucję francuską – być może, iż to on jest tu cytowany.

W Wiedniu, a początkowo i w Prusach, Konstytucja spotkała się z pozytywnym przyjęciem. Nie brakowało też polityków w Petersburgu oceniających ją dodatnio. Przeważało jednak zdanie tych, którzy chcieli się na kolejnym rozbiórce wzbogacić, zagrabiając ziemię i ludność Rzeczypospolitej. Ich zdanie przeważało, przeważała opinia kliki wszechwładnego w tym czasie, Zubowa, kolejnego faworyta carycy, o 38 lat od niej młodszego. Bez zbytecznego trudu weszli w alians z Prusami, również rządymi zagarnięcia cudzych terytoriów.

Fotografia (stan z marca 2010 r.) Świątyni Opatrzności Bożej wznoszonej w Wilanowie zaprojektowanej przez ojca i syna – Wojciecha i Lecha Szymborskich (z zespołem) oraz pozostałości rozpoczętej w 1792 r. budowy na terenie obecnego Ogrodu Botanicznego w Al. Ujazdowskich.

Dnia 5. maja 1791 r. Sejm Rzeczypospolitej *Deklaracją Stanów Zgromadzonych* jednogłośnie uchwalił: *aby na tę pamiątkę Kościół ex voto wszystkich Stanów był wystawiony, i najwyższej Opatrzności poświęcony*. Kamień węgielny położono 3. maja 1792. Budowa świątyni wg projektu Jakuba Kubickiego (1758 – 1833) została w czerwcu roku 1792 przerwana. Król zdecydował, aby zaczęty centralny filar przekształcić w kapliczkę.

Jan Matejko *Konstytucja 3 Maja*. Obraz – olej na płótnie 247 x 446 cm znajduje się na Zamku Królewskim w Warszawie.

Fragment obrazu Jana Matejki *Konstytucja 3 Maja* przedstawiający centralną postać obrazu – marszałka Sejmu Wielkiego Stanisława Małachowskiego (1736–1809), niesionego przez posłów ziemi krakowskiej Aleksandra Linowskiego (ok. 1760–1820) i ziemi poznańskiej Ignacego Wyssogota Zakrzewskiego (1745–1802) reprezentujących dwie najważniejsze ziemie Korony: Małopolskę i Wielkopolskę.

Szkice i rysunki Norblina.

Dzień Trzeciego Maia MDCCXCI. Poświęcony Sławie Króla i Narodu – Akwaforta z miedziorytem, rytował Józef Łęski (1760 – 1825) wg rysunku Jana Piotra Norblina (1745 – 1830). Rysunek Norblina dla Juliana Niemcewicza powstał w rocznicę Konstytucji, powielony i wydany razem z prospektem (2-go maja 1792). W ten sposób stał się najbardziej znanym z kilku rysunków i szkiców, upamiętniających Konstytucję, które wykonał Norblin.

Karol Michał Gröll (1770–1857) Alegoria Konstytucji 3 Maja, karta tytułowa do: Siarczyński *Dzień Trzeci Maia Roku 1791*. Akwaforta, miedzioryt, 1791 (książka na wystawie).

Portrety zwolenników Konstytucji 3 Maja do składu Sejmu należących oraz skład Towarzystwa Przyjaciół Konstytucji 3-go Maja. Na podstawie: *Senatorowie i posłowie Sejmu Wielkiego*. Opr. Jerzy Kowecki, Wydawnictwo Sejmowe. Warszawa 1991. *Towarzystwo Przyjaciół Konstytucji 3-go Maja*. Poznań 1930. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa 1935-2011.

Portrety w litografii (wykonane przez Władysława Oleszczyńskiego i Fabiana Sarneckiego) pochodzą z francuskiej wersji „Śpiewów historycznych” J. U. Niemcewicza : [„La vieille Pologne... de J. U. N. Paris 1833. Charles Forster]: Stanisław Małachowski (1736-1809), Julian Ursyn Niemcewicz (1758-1841) Hugo Kołłątaj (1750-1812), Tadeusz Rejtan (1742-1780). Ze zbiorów bibliofilskich bielskiego kolekcjonera z Olszówki.

Poprzednie wystawy i prelekcje:

30 kwietnia – 5 maja 2004 r. *Brzmi Polonez Trzeciego Maja*, Ośrodek Budownictwa Ludowego w Szymbarku (k/Gorlic),

8-12 maja 2006 r. – *Małopolskie spotkania Bibliofilskie*, biblioteki w: Jaśle, Limanowej, Mszanie Dolnej, Krośnie, Gorlicach, Starym Sączu oraz w Kwiatonowickim Dworze (z inicjatywy tego dworu i biblioteki w Gorlicach, tak jak i wystawa w 2004 r.),

26 kwietnia – 4 lipca 2010 r. – *Pierwodruki Konstytucji 3 Maja*, Muzeum w Nieborowie i Arkadii,

15 września 2011r. – 29 lutego 2012 r. *Konstytucja 3 Maja – Kamień milowy współczesnej Europy* w Muzeum Drukarstwa Warszawskiego.

Teksty o pierwodrukach oraz zdjęcia egzemplarza znajdują się na stronie internetowej: www.konstytucja3maja.info

Wojciech Kochlewski - Bibliofil Młociński

**Konstytucja 3 Maja – kamień milowy
współczesnej Europy**

Opracowanie merytoryczne wystawy:
scenariusz, aranżacja i montaż - Cezary Kozak, Wiesław Kucharski
konsultacja i współpraca - Wojciech Kochlewski

Katalog:
Tekst – Wojciech Kochlewski,
Redakcja – Katarzyna Ruchała, Cezary Kozak
Skład – Wiesław Kucharski
Nakład 150 egz.

Wydawca
Książnica Beskidzka w Bielsku-Białej

Bielsko-Biała 2012